

Patterns and Determinants of Internal Migration in Iran

Rasoul Sadeghi

Associate professor, Department of Demography,
Faculty of Social Sciences, University of Tehran,
Tehran, Iran

Abstract

Today, due to the relative stability of fertility and mortality at low levels, the contribution of migration to population dynamics and regional changes has become more noticeable. Migration is a dynamic process arising from changing social contexts that can affect not only migrants but also the origin and destination regions. The increase in migrations and displacements, especially from the border areas of the country towards the center and their settlement around megacities, especially around Tehran the capital of Iran, is one of the main social and demographic issues and challenges in Iran. In this regard, this article examines the patterns and determinants of internal migration in the country by using the secondary analysis of individual and aggregated data from the 2011 and 2016 population censuses. The results showed that with the increase in urbanization, the net migration of the population from rural to urban areas decreased and inter-city migrations increased. Tehran is the most attractive province for migration from most provinces. The attractiveness of Tehran is especially higher for western provinces. However, the migration flow from Tehran province is towards Alborz province, and the two northern provinces of the country, Gilan and Mazandaran, where migration is more common among the elderly. In addition, Tehran and surrounding provinces are facing population gain (increase) due to migration, while western and south-eastern provinces, with low levels of development, experience population loss (decrease) due to migration. Considering regional inequalities, age structure (young/

– Corresponding Author: rassadeghi@ut.ac.ir

How to Cite: Sadeghi, R. (2024). Patterns and Determinants of Internal Migration in Iran, *Quarterly Journal of Social sciences*, 31(104), 73-107. DOI: 10.22054/qjss.2024.80798.2802

Original Research

Date Accepted: 12/08/2024

Date Revised: 12/07/2024

Date Received: 07/10/2024

eISSN: 2538-2772

ISSN: 1735/1162

middle-aged), increase in education level, high youth unemployment, and lack of job opportunities in most provinces and counties, it is expected that the trend of internal migration, especially inter-provincial migration, will increase.

Keywords: Internal Migration, Inter-City Migration, Population Dynamics, Regional Inequality.

Introduction

Migration is the movement of individuals from one place to another with the intention of settling, either permanently or temporarily. Today, due to the relatively stable levels of fertility and mortality, the impact of migration on population dynamics and regional changes has become more pronounced. Migration is a dynamic process influenced by changing social contexts that can impact not only migrants but also the regions they come from and go to. While migration is often viewed as an individual pursuit for a better life, it is also a collective response to social, economic, and political changes. In the era of globalization, migration has become a highly politicized issue, leading to significant social, economic, and political consequences in both host and origin countries. Internal migration and displacement can be triggered by a variety of factors with varying degrees of effectiveness. Therefore, gaining a comprehensive understanding of migration factors is crucial in migration studies. The increase in migrations, particularly from border areas to urban centers like Tehran, poses significant social and demographic challenges in Iran. Thus, this article explores the patterns and determinants of internal migration in Iran.

Materials and Methods

This study analyzed individual and aggregated data from the 2011 and 2016 population censuses in Iran, to investigate internal migration trends, patterns, and flows from 2006 to 2016. By focusing on recent migration data at the provincial and county levels, the study aims to provide insights into regional migration patterns and the drivers of internal migration.

Findings

The findings indicated that during the initial phases of urbanization, rural-urban migration was predominant, but as urbanization progressed, urban-to-urban migration became the dominant pattern. As urbanization increased, net migration from rural to urban areas decreased, while inter-city migrations rose. Male migration patterns were influenced more by employment factors, while female migration was driven by family and education considerations. Demographic selective of internal migration led to changes in the age and gender composition of both origin and destination populations. The aging and feminization of rural and underdeveloped areas were attributed to the out-migration of young

men. This trend also resulted in a shortage of marriage partners for women in rural regions.

Also, results showed Regional migration patterns were linked to regional economic development and growth. Disparities in development led to uneven growth and uncontrolled population movements. Tehran emerged as the most attractive destination for migrants from other provinces, particularly from the western regions. However, out-migration from Tehran was directed towards Alborz, Gilan, and Mazandaran provinces, where elderly migration was more common in this case. Tehran and its surrounding provinces experienced population growth due to migration, while less developed western and southeastern provinces saw population decline. Provinces with net negative migration tended to have predominantly rural populations and high unemployment rates.

Conclusion

The study's findings revealed a shift in the pattern of rural-urban migration towards inter-city migration, with a rise in inter-county and inter-provincial migration. There has also been an increase in the involvement of women in migration flows, as well as a surge in out-migration from the eastern and western regions towards the central region. Given the existing regional disparities, the relatively young and middle-aged population structure, higher education levels, elevated youth unemployment rates, and limited job opportunities in many provinces and counties, it is anticipated that internal migration, particularly inter-provincial migration, will continue to increase. The ongoing trend of migration from less developed areas to more developed regions is further widening regional inequalities.

Acknowledgments

The initial version of this article was presented at the First National Conference on the Social Situation of Iran, hosted by Allameh Tabataba'i University and supported by the Ministry of Interior's Social Affairs Organization in March 2023. The author would like to express their gratitude to the organizers and supporters of the conference for providing the opportunity to present this article and subsequently revise and expand it to its current form.

Conflict of interest

There is no conflict of interest.

الگوها و تعیین کننده‌های مهاجرت داخلی در ایران

رسول صادقی * | دانشیار گروه جمعیت شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

امروزه به‌خاطر ثبات نسبی باروری و مرگ‌ومیر در سطوح پایین، سهم مهاجرت در پویایی جمعیت و تغییرات منطقه‌ای برجسته‌تر شده است. مهاجرت، فرایندی پویا و ناشی از شرایط در حال تغییر اجتماعی است که می‌تواند نه تنها بر مهاجران، بلکه بر مناطق مبدأ و مقصد نیز تأثیر بگذارد. افزایش مهاجرت‌ها و جابه‌جایی‌های جمعیتی، به‌ویژه از مناطق مرزی کشور به سمت مرکز و سکونت آن‌ها در پیرامون شهرهای بزرگ، به‌ویژه پایتخت، یکی از مسائل و چالش‌های اجتماعی و جمعیتی کشور به شمار می‌آید. در این راستا، این مقاله با استفاده از تحلیل ثانویه داده‌های فردی و انبوه سرشماری‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ به بررسی الگوها و تعیین کننده‌های مهاجرت داخلی در کشور می‌پردازد. نتایج نشان داد که با افزایش میزان شهرنشینی، گذار خالص جمعیت از مناطق روستایی به شهرها کاهش یافته و در مقابل، مهاجرت‌های بین‌شهری افزایش یافته است. تهران به‌عنوان جذاب‌ترین استان کشور برای مهاجرت از سوی اکثر استان‌ها شناخته می‌شود و جذابیت آن به‌ویژه برای استان‌های غربی بیشتر است. همچنین، جریان مهاجرتی خارج شده از استان تهران به استان البرز و دو استان شمالی کشور یعنی گیلان و مازندران است که مهاجرت به آن‌ها شیوع بیشتری در میان سالمندان و بازنشینان دارد. بعلاوه، نتایج نشان داد که تهران و استان‌های اطراف با افزایش جمعیت ناشی از مهاجرت روبرو هستند، در حالی که استان‌های غربی و جنوب‌شرقی با سطح پایین توسعه، کاهش جمعیت ناشی از مهاجرت را تجربه می‌کنند. با توجه به نابرابری‌های منطقه‌ای، ساختار سنی جوان و میان‌سال، افزایش سطح تحصیلات، بیکاری بالای جوانان و کمبود فرصت‌های شغلی در بیشتر استان‌ها و شهرستان‌های کشور، انتظار می‌رود روند مهاجرت‌های داخلی، به‌ویژه مهاجرت‌های بین‌استانی، در سال‌های آینده افزایش یابد.

کلیدواژه‌ها: مهاجرت داخلی، مهاجرت‌های بین‌شهری، پویایی جمعیت، نابرابری منطقه‌ای.

مقدمه و طرح مسئله

مهاجرت و جابه‌جایی جمعیتی در درون و بین مرزها، یکی از ویژگی‌های بارز روزگار ماست که با روندهای پیشرفت و توسعه بسیار درهم‌تنیده است. امروزه، مهاجرت دیگر تنها به‌عنوان خروجی توسعه‌نیافتگی نیست، بلکه به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیری از فرایند توسعه است. هرچند، مهاجرت، همیشه راه‌حل چالش‌های توسعه‌ای نیست و آن می‌تواند فرایندهای توسعه در مناطق مبدأ را به‌ویژه از طریق مهاجرت سرمایه انسانی مختل نماید و با هجوم گسترده مهاجران به مناطق مهاجرپذیر نیز فشارهای زیادی بر زیرساخت‌های آن وارد سازد.

مهاجرت انعکاس تغییراتی (در فرهنگ، شرایط اقتصادی و اجتماعی و ساختارهای سیاسی) است که در تاروپود جامعه‌ای که مردم بدان تعلق دارند، اتفاق می‌افتد؛ بنابراین، مهاجرت را باید نه فقط به‌عنوان یک پدیده (واقعیه یا موقعیتی که درخور مطالعه علمی است) بلکه به‌عنوان یک فرایند پدید (واقعیه‌ای که وقوع آن به‌علت بستر و موقعیتی است که مردم در آن زندگی می‌کنند) به آن توجه کرد (Lucas & Meyer, 2002). درک و تعیین چگونگی تغییرات و چالش‌های اجتماعی و جمعیتی ناشی از مهاجرت برای پاسخگویی به نیازهای مسکن، مراقبت‌های بهداشتی، آموزشی، اجتماعی و حمل‌ونقل بسیار مهم است و به تشخیص دقیق‌تر پیش‌بینی‌های جمعیت و ارزیابی توزیع مکانی مهارت‌ها، دانش و نیروی کار کمک می‌کند (Rodríguez & Rwe, 2018).

مهاجرت‌های داخلی در کشور یکی از ابعاد مهم پویایی جمعیت در نیم‌قرن اخیر بوده است. به‌طور متوسط سالانه یک میلیون نفر در داخل کشور در دهه‌های اخیر مهاجرت کرده‌اند. متعاقب انتقال جمعیتی، ایران در سال‌های اخیر شاهد تغییرات مهمی در ساختار سنی جمعیت بوده است و اکنون در فاز «پنجره جمعیتی» قرار دارد که با افزایش قابل توجهی در تعداد جوانان بزرگ‌سال آماده ورود به بازار کار، مشخص می‌شود. در این دوره از تغییرات جمعیتی، جمعیت در سنین فعالیت که حدود ۷۰ درصد کل جمعیت را تشکیل می‌دهد (Sadeghi, 2013). در جستجوی فرصت‌های تحصیلی و شغلی به شهرها و

مناطق دیگر تغییر مکان می‌کنند، از این‌رو، مهاجرت بُعد ذاتی این تغییر ساختاری جمعیت‌شناختی هست و خواهد ماند؛ بنابراین، مهاجرت داخلی هم می‌تواند فرصت باشد و هم چالش که در این زمینه بستر سیاستی و مدیریت مهاجرت نقش بسیار مهم و کلیدی دارد. امروزه مدیریت مهاجرت‌های داخلی به یکی از موضوعات مهم و کلیدی در مباحثات و سیاست‌های بیان‌دیگر، سیاست‌گذاری و مدیریت جریان‌های مهاجرت داخلی یکی از ابعاد و انواع سیاست‌گذاری‌های دولت‌ها می‌باشند.

به لحاظ سیاستی، در بستر پویایی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور، جریانات مهاجرتی در سال‌های اخیر اهمیت زیادی پیدا کرده است. در ۳ بند از ۱۴ بند سیاست‌های کلی جمعیت ابلاغی مقام معظم رهبری در ۳۰ اردیبهشت ۱۳۹۳ به موضوع مهاجرت و مدیریت آن پرداخته شده است (بندهای ۹ الی ۱۱). باز توزیع فضایی و جغرافیایی جمعیت، حفظ و جذب جمعیت در روستاها و مناطق مرزی و مدیریت مهاجرت به داخل و خارج هماهنگ با سیاست‌های کلی جمعیت با تدوین و اجرای سازوکارهای مناسب، در سیاست‌های کلی جمعیت مورد تأکید بوده است. علاوه بر سیاست‌های کلی جمعیت، در مواد ۶۲ و ۸۰ قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور (۱۴۰۰-۱۳۹۶) بر مدیریت مهاجرت در کشور تأکید شده است؛ برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور و ممانعت از توسعه حاشیه‌نشینی با رویکرد تقویت مبادی مهاجرت، ... (الف-۶۲)؛ سامان‌بخشی مناطق حاشیه‌نشین و [...] ایجاد شهرک‌های اقماری برای اسکان جمعیت مهاجر (ب-۶۲)؛ بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس از طریق آمایش سرزمین، توزیع مناسب جمعیت و منابع (پ ۲-۸۰)، از جمله مواردی است که در قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه آمده است (Organization of Planning and Budget, 2018).

از این‌رو، افزایش مهاجرت‌ها و جابه‌جایی‌های جمعیتی، به‌ویژه، از مناطق مرزی کشور به سمت مرکز و سکونت آن‌ها در پیرامون شهرهای بزرگ، به‌ویژه پایتخت، یکی از مسائل و چالش‌های اجتماعی و جمعیتی کشور است. در این راستا، این مقاله با استفاده از تحلیل

ثانویه داده‌های سطوح خرد و انبوه سرشماری‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۰ به بررسی الگوها و تعیین‌کننده‌های مهاجرت داخلی در کشور می‌پردازد.

پیشینه تحقیق

Shen (2020) بر اساس تحلیل داده‌های سرشماری ۲۰۱۰ نشان داد که در طول دوره پنج‌ساله قبل از سرشماری مذکور، ۱۴ درصد چینی‌ها مهاجرت و جابجایی جمعیتی داشته‌اند؛ مانند سایر کشورهای آسیایی، چین مشخصه مهاجرت زودرس دارد، با اوج در دهه ۲۰ سالگی که توسط ترکیبی از دلایل مربوط به اشتغال و آموزش برای هر دو جنس و ازدواج برای زنان ایجاد شده است. Cheng & Duan (2021) با استفاده از داده‌های سرشماری جمعیت چین در سال ۲۰۲۰ و چند سرشماری قبلی نشان دادند که جابجایی جمعیت بیشتر از هر زمان دیگری فعال شده است، رشد چشمگیری در مهاجرت بین شهری رخ داده است. همچنین این مطالعه نشان داد که چین وارد مرحله بلوغ شهرنشینی شده است و حرکت جمعیت شناور عامل اصلی رشد جمعیت شهری در سال‌های اخیر است. Xia et al. (2022) در بررسی تنوع فضایی مهاجرت داخلی در چین و تأثیر ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی بر آن نشان دادند الگوی مهاجرت در چین از مناطق مرکزی به سمت مناطق ساحلی و از مناطق روستایی به مناطق شهری است. نتایج تحلیل چندمتغیره نشان داد که مقیاس اقتصادی (تولید ناخالص داخلی)، تمرکز جمعیت (تراکم جمعیت) و سود جمعیتی (نسبت نیروی کار) سه نیروی اصلی محرک مهاجرت‌های داخلی در چین هستند.

Pardede et al. (2020) به بررسی نقش ویژگی‌های فردی و خانوادگی در مهاجرت داخلی در اندونزی با استفاده از پنج موج پیمایش زندگی خانوادگی اندونزی پرداختند. بر اساس نتایج، احتمال مهاجرت بر اساس جنسیت بسته به رابطه فرد با سرپرست خانواده متغیر است که اهمیت جنسیت و ساختار خانواده را در تصمیم‌گیری مهاجرت برجسته می‌کند. همچنین، ساکنان جاوا احتمال مهاجرت کمتری نسبت به ساکنان غیر جاوا در مهاجرت‌های مقیاس کوچک‌تر دارند. مهاجرت ساکنان شهری نسبت به روستایی برای تمام مقیاس‌های

فضایی به‌جز سوماترا که ساکنان روستایی آن احتمال مهاجرت بین استانی بیشتری نسبت به ساکنان شهری دارند، بیشتر است.

در ایران، مطالعات مختلفی به بررسی ابعاد و الگوهای مهاجرت داخلی پرداخته‌اند. برای مثال، Irandost et al. (2013) در تحلیل دگرگونی الگوی مهاجرت داخلی کشور با تأکید بر مهاجرت‌های شهری نشان دادند که با توجه به افزایش جمعیت و تعداد شهرها، الگوی مهاجرت شهر به شهر در حال افزایش بوده و تبدیل به الگوی مسلط مهاجرت شده است؛ به‌نحوی که امروزه مهاجرت شهر به شهر الگوی اصلی مهاجرت داخلی به شمار می‌رود. این الگو از لحاظ جغرافیایی تحت تأثیر تفاوت‌های منطقه‌ای، جذابیت اقتصادی و اجتماعی شهرها و دگرگونی در مزیت‌های نسبی شهرها در حال تحول است. Raei et al. (2015) در بررسی عوامل اقتصادی-اجتماعی مؤثر بر مهاجرت بین استانی در ایران نشان دادند هر دوی عوامل اقتصادی نظیر تفاوت‌های درآمدی و نرخ‌های بیکاری و همچنین عوامل اجتماعی نظیر وجود شبکه‌های اجتماعی اثر معناداری بر مهاجرت دارند. Shahbazin et al. (2018) به بررسی نقش مهاجرت داخلی در بازتوزیع جمعیت ایران پرداختند. این مطالعه نشان داد شهرستان‌های مرزی (به‌ویژه غرب و جنوب شرقی کشور) بالاترین مهاجرفرستی و شهرستان‌های بزرگ (عمدتاً در مناطق مرکزی کشور)، بالاترین مهاجرپذیری را تجربه کرده‌اند. مسیر مهاجرت‌های داخلی نیز پس از سه دوره مهاجرت (۷۰-۱۳۶۵، ۷۵-۱۳۷۰ و ۸۵-۱۳۸۰) که از سمت مناطق کم‌تراکم به سمت مناطق پرتراکم در جریان بوده است، در دوره ۹۰-۱۳۸۵ جریان معکوسی را تجربه کرد و از سوی مناطق پرتراکم به سمت مناطق کم‌تراکم شکل گرفت؛ اما مجدداً در دوره ۹۵-۱۳۹۰، با شدت بیشتری به مهاجرت از سمت مناطق کم‌تراکم به مناطق پرتراکم بازگشت.

Shahbazin et al. (2021) در مرور تحقیقات مهاجرت داخلی در ایران نشان دادند که بیش از نیمی از پژوهش‌ها بر مهاجرت‌های روستا به شهر و حدود یک پنجم بر جریانات مهاجرتی و پیامدهای آن به استان تهران متمرکز بوده‌اند. همچنین، بیش از ۵۲ درصد پژوهش‌ها، عوامل و بسترهای تعیین‌کننده مهاجرت داخلی، ۳۱ درصد تبعات و

پیامدهای مهاجرت، ۱۳ درصد روندها و الگوهای مهاجرت و در نهایت ۳ درصد ویژگی‌های جمعیتی مهاجران داخلی را بررسی کرده‌اند. (Khajehzadeh et al. 2023) با استفاده از روش ترکیبی به بررسی رابطه خشک‌سالی و مهاجرت داخلی در ایران پرداختند. نتایج بخش کمی مطالعه نشان داد خشک‌سالی در مناطق بسیار خشک با میزان مهاجرفرستی همبستگی بالایی دارد و در سایر مناطق اقلیمی کشور این رابطه معنادار نیست. همچنین، نتایج بخش کیفی مطالعه حاکی از آن است که خشک‌سالی از دو طریق زندگی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد: به خطر انداختن معاش و به خطر انداختن سلامت. مهاجرت همواره به عنوان آخرین گزینه حل مسئله مطرح می‌شود و پیش از آن، افراد ساکن در این مناطق سعی می‌کنند با استفاده از استراتژی‌های انطباق با این معضل روبه‌رو شوند.

مبانی نظری

مهاجرت انسانی حرکت یا عبور افراد از یک مکان به مکان دیگر با هدف سکونت، به طور دائم یا موقت، در یک مکان جدید است. در حالی که مهاجرت به طور سنتی به عنوان یک فعالیت فردی در جستجوی یک زندگی بهتر تصور می‌شود، در واقع و همواره، یک فعالیت گروهی نیز است که نتیجه تغییرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. در شرایط جهانی شدن معاصر، این مسئله نیز بسیار سیاسی شده است، با تغییرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مهم که ایجاد می‌کند و تأثیرات مهمی را در هر دو کشور میزبان و کشور مبدأ دارد. به همین دلیل، جستجو برای درک جامع‌تری از عوامل مهاجرت (عواملی که تصمیم به مهاجرت را تحریک و تحریک می‌کنند) مسئله مهمی در ادبیات مهاجرت است (Sert & Erenler, 2020). در همین ارتباط، نظریه‌های مختلفی در تبیین فرایند مهاجرت ارائه شده است. برای مثال، می‌توان به قوانین مهاجرت راونشتاین (Ravenstein, 1885)، نظریه جاذبه و دافعه اورت لی (Lee, 1966)، نظریه انتقال تحرکی زلنسکی (Zelinsky, 1971)، نظریه نئوکلاسیک مهاجرت تودارو (Todaro, 1969)، نظریه اقتصاد جدید مهاجرت استارک (Stark, 1978)، نظریه بازار کار دوگانه پیوری (Piore, 1979) و نظریه علیت انباشتی ماسی (Massey, 1990) اشاره کرد.

مهاجرت و جابجایی‌های داخلی در پاسخ به دامنه گسترده‌ای از عوامل با اثربخشی‌های متفاوت رخ می‌دهد (Parnwell, 1993). Bell et al. (2020) نشان دادند که مرحله توسعه اقتصادی، همراه با رویدادهای تاریخی، شرایط محلی، فرهنگ‌های عمومی، چارچوب‌های سیاسی و محیط فیزیکی شکل‌دهنده مهاجرت‌های داخلی هستند. به‌طور کلی، در مطالعات دلایل و تعیین‌کننده‌های مهاجرت‌های داخلی دو رویکرد غالب وجود دارد؛ یکی، رویکرد مبتنی بر پرسش مستقیم از مهاجران درباره دلایل مهاجرت و جابه‌جایی است که معمولاً در سرشماری‌ها سؤال می‌شود؛ و دیگری، رویکرد مبتنی بر تحلیل آماری رفتار مهاجرتی و ارتباط آن با یک سری عوامل فردی و ساختاری است (Lichter et al., 1990). از این رو، ساختارهای کلان، میانه و خرد در یک فرایند مهاجرت درهم تنیده‌اند و مرز مشخصی بین آن‌ها وجود ندارد. تنها یک دلیل صرف برای توضیح اینکه چرا افراد تصمیم به ترک موطن خود و سکونت در مکان دیگر می‌گیرند، کافی نیست. بلکه باید سعی کنیم تمام جنبه‌های فرایند مهاجرت را درک نماییم (Castles & Miller, 2003). بر این اساس، در تبیین فرایند مهاجرت داخلی، دیدگاه‌ها و نظریات مختلفی وجود دارد که هر کدام از دریچه خاصی پدیده مهاجرت را تبیین کرده‌اند. برخی رویکردهای نظری، شروع مهاجرت^۱ و برخی دیگر، تداوم مهاجرت^۲ تبیین می‌کنند. رویکردهایی که تبیین‌کننده آغاز مهاجرت هستند، اگرچه همگی بر علل تسهیل‌کننده و زمینه‌ساز شروع مهاجرت تمرکز دارند، اما مفاهیم و مفروضات متمایزی دارند. برخی در سطح خرد و برخی دیگر در سطح کلان به تبیین مهاجرت پرداخته‌اند. درحالی‌که رویکردهای کلاسیک در درجه اول سعی در توضیح علل مهاجرت دارند، رویکردهای اخیر بر تداوم مهاجرت تمرکز دارند. رویکردهای تبیین‌کننده تداوم مهاجرت، به دنبال توضیحاتی هستند در مورد اینکه چرا مهاجرت حتی در شرایطی که انگیزه‌های اولیه مانند دستمزد بیشتر یا نرخ بیکاری پایین‌تر وجود دارد، بازهم تداوم دارد. Massey et al. (1993)، درستی هر یک از این رویکردهای نظری را در تبیین الگوهای مهاجرت ارزیابی

1. Initiation of migration

2. Perpetuation of migration

کردند. آنان چنین نتیجه گرفتند که شواهد موجود، به نوعی، هر یک از این رویکردهای نظری را تأیید می‌کند. با این حال، هیچ‌یک از رویکردها نتوانسته‌اند همه جنبه‌های مهاجرت را تبیین کنند، اما همه آن‌ها بر درک ما از مهاجرت افزوده‌اند. از این رو، تنها با تأکید بر یک رشته یا یک سطح تحلیل نمی‌توان جریان‌های مداوم مهاجرتی را تبیین کرد. بلکه ماهیت چندوجهی مهاجرت نیازمند نظریه پیچیده‌ای است که دورنماها، فرضیه‌ها و سطوح گوناگون آن را دربر گیرد.

روش تحقیق

در این مطالعه بر مبنای تحلیل ثانویه داده‌های سرشماری‌های جمعیتی ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ و با استفاده از تحلیل فضایی به بررسی روندها، الگوها و جریان‌های مهاجرت‌های داخلی در کشور در دهه ۹۵-۱۳۸۵ پرداختیم. در سرشماری ۱۳۹۰ تعداد ۳۱ استان و ۳۹۷ شهرستان داشته‌ایم که در سرشماری ۱۳۹۵، تعداد استان‌ها ثابت باقی مانده اما تعداد شهرستان‌ها به ۴۲۹ مورد افزایش یافته رسیده است (Statistical Center of Iran, 2011 & 2016).

سرشماری، منبع اصلی داده‌های مهاجرت داخلی در ایران است. سرشماری، داده‌های مربوط به مهاجرت طول عمر، با سؤالی راجع به محل تولد فرد که آیا همان محل اقامت فعلی است یا خیر، گردآوری می‌کند. علاوه بر این، سرشماری، داده‌های مربوط به انتقالات مهاجرتی^۱، با مقایسه محل اقامت در دو نقطه زمانی را گردآوری می‌کند. در مورد اخیر که بیشتر مورد استفاده در این پژوهش است، ماتریس مهاجرت (ماتریس مبدأ-مقصد) بر مبنای محل‌های اقامت فعلی و قبلی در ۵ یا ۱۰ سال (بستگی به فواصل زمانی سرشماری) قبل از سرشماری بررسی می‌کند. البته در برخی از کشورها این مدت زمان، یک سال قبل از سرشماری در نظر گرفته می‌شود. داده‌های مهاجرت یک‌ساله، تغییر محل سکونت در طول یک سال قبل از سرشماری را نشان می‌دهد و اطلاعات دقیق‌تری درباره انتقال‌های مهاجرتی ارائه می‌کنند. در مقابل، داده‌های مهاجرتی ۵ ساله، محل سکونت فعلی را با محل

سکونت پنج سال قبل از بررسی نشان می‌دهد. این در حالی است که ممکن است فردی در فاصله این پنج سال چندین بار محل زندگی خود را تغییر و چندین بار مهاجرت کرده باشد اما در اینجا، فقط یک بار گزارش می‌شود. بر این اساس، با حذف شدن برخی از مهاجرت‌های برگشتی و مهاجرت‌های چندگانه، فواصل زمانی طولانی، تعداد واقعی مهاجرت‌ها را نادیده می‌گیرند.

مهاجرت‌های اخیر (دوره‌ای) عمدتاً به عنوان تغییر محل اقامت قبلی فرد در طی پنج یا ده سال قبل از سرشماری از سال ۱۳۵۵ به بعد اندازه‌گیری شده است. با این حال، در سرشماری‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ از فاصله زمانی ده ساله به پنج ساله که به رویه‌های بین‌المللی هم نزدیک‌تر است، تغییر یافت. از سال ۱۳۳۵ در همه سرشماری‌ها سؤال مربوط به استان محل اقامت قبلی پرسش شده است، اما از سال ۱۳۶۵ این سؤال برای جمع‌آوری اطلاعات در سطح شهرستان نیز توسعه پیدا کرد. همچنین، در سرشماری‌های ایران، معمولاً از پاسخ‌دهندگان سؤال می‌شود که آیا محل سکونت قبلی آن‌ها در یک منطقه شهری یا روستایی بوده است که در ترکیب با اطلاعاتی درباره وضعیت شهری یا روستایی محل سکونت آن‌ها در زمان سرشماری، اطلاعات مهمی در مورد ماهیت و الگوهای مهاجرت‌های داخلی بین مناطق شهری و روستایی ارائه می‌دهد. علاوه بر این‌ها، بین سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۹۰ دلایل تغییر محل سکونت نیز از مهاجران سؤال شده است که بر اساس آن می‌توان دلایل مهاجرت‌ها و جابجایی‌های داخلی و همچنین نوع مهاجرت‌ها را در اشکال مختلف نظیر مهاجرت‌های شغلی، تحصیلی و تبعی اندازه‌گیری کرد. از این رو، با استفاده از داده‌های سرشماری در خصوص مهاجرت‌های اخیر (دوره‌ای) و با تمرکز بر سطح استان و شهرستان، به شناخت منطقه‌ای از مبادی و مقاصد مهاجرتی، الگوها و علل مهاجرت‌های داخلی می‌پردازیم.

یافته‌های تحقیق

روندها و الگوهای منطقه‌ای مهاجرت داخلی

بررسی الگوهای مهاجرت داخلی در سطح ملی و منطقه‌ای اهمیت زیادی در درک فرایند

مهاجرت داخلی و مسیرهای مناسب سیاست گذاری مهاجرت دارد. بر این اساس، الگوهای چهارگانه مهاجرتی (روستا به شهر؛ شهر به روستا؛ روستا به روستا؛ شهر به شهر)، مهاجرت های درون/ بین استانی و مبادی و مقاصد مهم مهاجرتی در کشور مورد بررسی قرار می گیرد.

≠ الگوهای چهارگانه مهاجرتی

در بستر افزایش شهرنشینی در کشور، سهم مهاجرت شهر به شهر از ۴۰ درصد در دوره زمانی ۶۵-۱۳۵۵ به حدود ۷۰ درصد در سال های اخیر افزایش یافته است. در مقابل، در سال های اخیر به دلیل کاهش نسبت روستانشینی، سهم مهاجرت های روستا-شهری از ۳۲ به ۱۵ درصد کاهش یافته است. همچنین مهاجرت های بین روستایی نیز از ۱۴ به ۵ درصد در طول چهار دهه اخیر کاهش یافته است (شکل ۱). این تغییر در الگوی مهاجرت با توجه به این که ساکنان شهری اکنون اکثریت جمعیت کشور را تشکیل می دهند (حدود ۷۵ درصد)، فرایندی طبیعی به نظر می رسد. مهاجرت و جابه جایی جمعیت از مناطق روستایی به شهرها محصول دو فرآیند موازی است: ۱) شدت مهاجرت و جابه جایی و ۲) تقارن جریانات مهاجرتی بین روستا و شهر. شدت جریان مهاجرت روستا به شهر به تدریج کاهش یافته و درعین حال، این الگو به طور فزاینده ای با حرکت در جهت عکس (مهاجرت شهر به روستا) جبران شده است. این تغییرات نقش مهمی در کاهش جابه جایی خالص جمعیت از روستا به شهر در سال های اخیر داشته است.

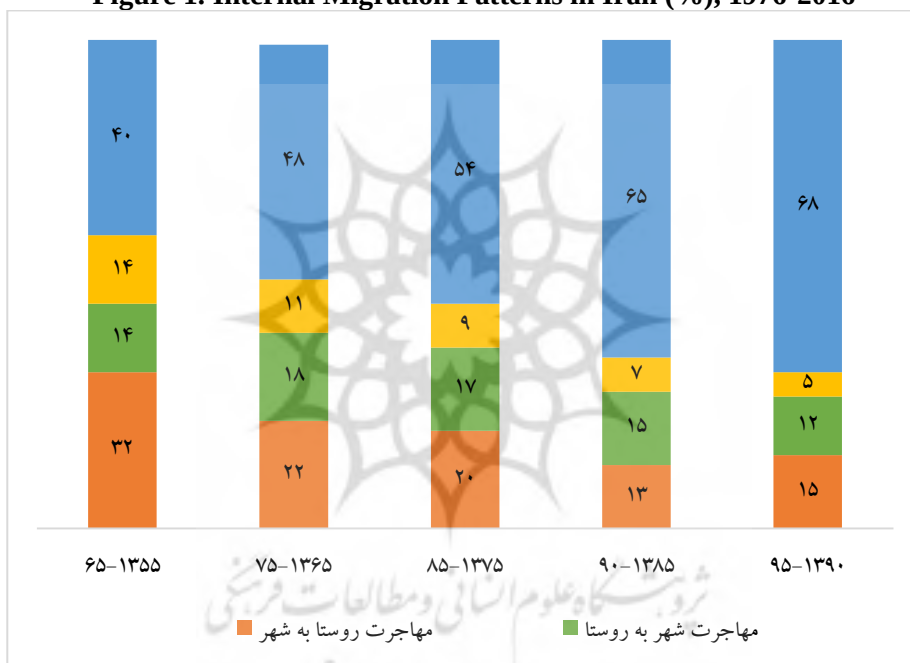
از این رو، شهرها مقاصد اصلی و عمده جریان مهاجرت های داخلی در ایران هستند و جذابیت آن ها به عنوان مقصد نیز در طول زمان افزایش یافته است. در سال های اخیر ۸۳ درصد مهاجرت های داخلی به سمت شهرها و تنها ۱۷ درصد به سمت روستاها بوده است. از این رو، شهرها به دلیل مهاجرت رشد می کنند و برنامه ریزی شهری بدون مهاجرت نادرست است و فاقد رویکردهای عملی لازم برای مقابله با چالش های پیش روی شهری است.

بر این اساس، در مراحل آغاز شهرنشینی هرچند مهاجرت های روستا-شهری اهمیت

بیشتری داشته اما با رسیدن به نسبت‌های بالای شهرنشینی، هرچند خود تاندازه‌ای پیامد مهاجرت‌های روستا-شهری است، اما الگوی غالب جریان مهاجرتی، به مهاجرت‌های شهر به شهر تغییر پیدا می‌کند. البته، انتظار می‌رود در فاز سالخوردگی جمعیت، از دهه ۱۴۲۰ هـ. ش به بعد، به دلیل مهاجرت سالمندان بعد از بازنشستگی از کلان‌شهرها به روستاهای خوش آب‌وهوا، مهاجرت‌های شهر به روستا افزایش یابد.

شکل ۱. الگوهای چهارگانه مهاجرت‌های داخلی در ایران (%). ۹۵-۱۳۵۵

Figure 1. Internal Migration Patterns in Iran (%), 1976-2016

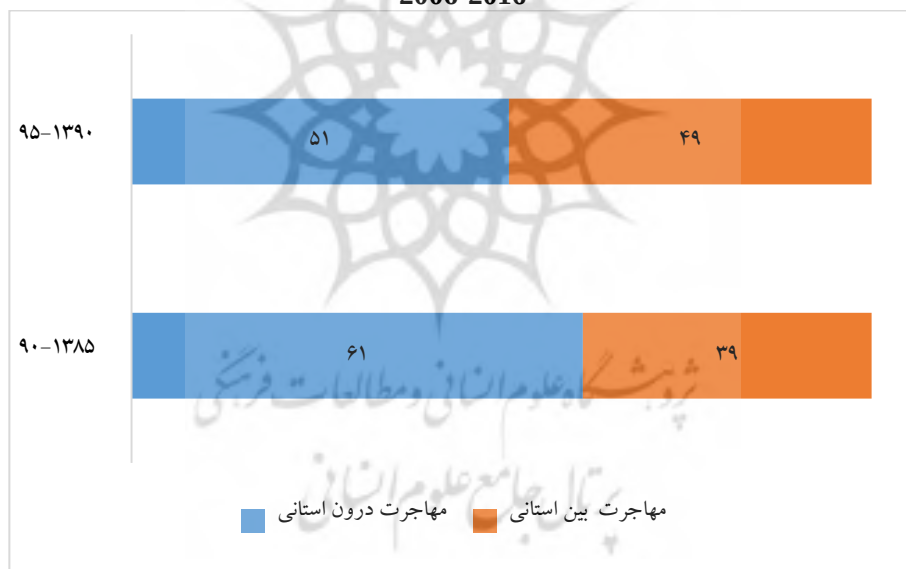
≠ مهاجرت‌های درون/بین استانی

یکی دیگر از الگوهای مهاجرت داخلی، مهاجرت بین استانی در مقابل مهاجرت درون استانی است. این که چقدر از مهاجران در درون استان جابه‌جا می‌شوند یا بین استان‌های مختلف کشور، در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مهاجرت حائز اهمیت است. همان‌طور که در شکل ۲ مشخص است، سهم مهاجرت‌های بین استانی از ۳۹ درصد در

دوره ۹۰-۱۳۸۵ به ۴۹ درصد در دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ افزایش یافته است. این افزایش در این مدت زمانی کوتاه قابل توجه و تأمل است. دسترسی به فرصت‌های آموزشی و شغلی، نقش زیادی در افزایش مهاجرت‌های بین استانی داشته‌اند. از این رو، تقریباً نیمی از مهاجرت‌ها و جابه‌جایی‌های داخلی در ایران، بین استان‌ها رخ می‌دهد و هرساله حدود ۴۰۰ هزار نفر از مرزهای استانی عبور کرده و به‌عنوان مهاجر وارد استان‌های دیگر می‌شوند. الگوی مهاجرت‌های درون/بین استانی، در استان‌های مختلف کشور، متفاوت است. سهم مهاجرت‌های درون استانی در استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، آذربایجان غربی، فارس و کرمان بیشتر می‌باشد.

شکل ۲. سهم مهاجرت‌های بین/درون استانی از مهاجرت‌های داخلی در ایران، ۹۰-۱۳۸۵ و ۹۵-۱۳۹۰

Figure 2. The Share of Inter/intra-provincial Migration in Iran (%), 2006-2016

≠ مبای و مقاصد مهاجرت‌های بین استانی

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد نیمی از مهاجرت‌های داخلی در ایران در سال‌های اخیر را مهاجرت‌های بین استانی تشکیل می‌دهند. از این رو، شناخت مبای و مقاصد

مهاجرت‌های بین‌استانی از اهمیت زیادی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها برخوردار است. بیشترین تعداد مهاجران خارج‌شده بین‌استانی در دهه اخیر (۹۵-۱۳۸۵)، مربوط به استان تهران بوده است. در دوره ۹۰-۱۳۸۵، حدود ۲۰ درصد مهاجران خارج‌شده بین‌استانی از استان تهران بوده است، بعد از استان تهران، استان‌های خراسان رضوی و خوزستان بیشترین تعداد مهاجران خارج‌شده بین‌استانی را داشته‌اند. در دوره ۹۵-۱۳۹۰ نیز بیشترین مهاجران بین‌استانی از استان تهران خارج شدند (۱۷ درصد). استان‌های خوزستان و خراسان رضوی (به ترتیب، با مقادیر ۶/۶ و ۵/۲ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین، در خصوص تعداد مهاجران واردشده در دوره ۹۰-۱۳۸۵، یک‌پنجم (۱۹ درصد) و در دوره ۹۵-۱۳۹۰ یک‌چهارم (۲۵ درصد) کل مهاجران بین‌استانی به استان تهران وارد شده‌اند. بعد از استان تهران، بیشترین تعداد مهاجران واردشده بین‌استانی به استان‌های البرز، اصفهان، خراسان رضوی و گیلان بوده است؛ بنابراین، در طول یک دهه اخیر از سهم مهاجران خارج‌شده از استان تهران کاسته و بر سهم مهاجران واردشده به استان تهران افزوده شده است.

بررسی مهم ترین مقاصد مهاجرتی مهاجران خارج شده از هر استان در دوره ۹۰-۱۳۸۵ نشان داد که بیش از نیمی از مهاجران خارج شده بین استانی وارد پنج استان کشور شده‌اند. در این میان، نقش استان تهران به عنوان مقصد مهاجرتی بسیار برجسته و مشخص است. استان تهران، مقصد اول مهاجرتی برای مهاجران خارج شده از ۲۰ استان کشور بوده است. همچنین مقصد دوم مهاجرتی برای مهاجران خارج شده از ۳ استان، مقصد سوم برای ۵ استان، مقصد چهارم برای ۲ استان و مقصد پنجم برای مهاجران خارج شده از یک استان

کشور بوده است؛ بنابراین، تهران بیشترین مبادله مهاجرتی را با اکثر استان‌های کشور دارد. مقصد اول مهاجران خارج‌شده از دوسوم استان‌های کشور، استان تهران بوده است و در مابقی استان‌ها، استان‌های همسایه مقصد اول مهاجرتی بوده و استان تهران در اولویت‌های بعدی آن‌ها قرار داشته است. شکل ۳ چرخش و گردش مهاجرت‌های بین استانی در کشور را نشان می‌دهند. همان‌طور که مشخص است، تهران جذاب‌ترین استان کشور برای مهاجرت از سوی اکثر استان‌های کشور است. جذابیت تهران به‌ویژه برای استان‌های غربی بیشتر است. همچنین، جریان مهاجرتی خارج‌شده از استان تهران به استان البرز و دو استان شمالی کشور یعنی گیلان و مازندران می‌باشد که شیوع بیشتری در میان سالمندان و بازنشستگان دارد.

جدول ۱. وضعیت و جایگاه استان‌های کشور بر اساس تعداد خالص مهاجران در چهار دهه اخیر،

۱۳۵۵-۹۵

Table 1. Status and Ranking of Provinces in the Country based on NMR in the Recent Four Decades, 1976-2016

۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۵۵-۶۵
استان‌های (موازنه مثبت مهاجرتی)				
تهران	البرز	تهران	تهران	تهران
البرز	اصفهان	اصفهان	اصفهان	اصفهان
یزد	گیلان	یزد	خوزستان	فارس
سمنان	یزد	مازندران	قم	بوشهر
اصفهان	مازندران	خراسان رضوی	سمنان	هرمزگان
قم	بوشهر	گلستان	یزد	خراسان
هرمزگان	سمنان	گیلان		کهگیلویه و بویراحمد
گیلان	گلستان	قم		کرمان
بوشهر	خراسان جنوبی	بوشهر		یزد
مازندران	هرمزگان	سمنان		سمنان
خراسان رضوی	مرکزی	مرکزی		مازندران
قزوین	قم	قزوین		
	زنجان			

۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۵۵-۶۵
استان‌های				
خوزستان	خوزستان	آذربایجان شرقی	آذربایجان شرقی	خوزستان
لرستان	کرمانشاه	کرمانشاه	کرمانشاه	آذربایجان شرقی
کرمانشاه	لرستان	خوزستان	لرستان	همدان
همدان	سیستان و بلوچستان	همدان	همدان	کردستان
سیستان و بلوچستان	فارس	سیستان و بلوچستان	اردبیل	لرستان
کرمان	تهران	لرستان	بوشهر	گیلان
چهارمحال و بختیاری	همدان	کردستان	کردستان	زنجان
اردبیل	چهارمحال و بختیاری	اردبیل	زنجان	مرکزی
فارس	آذربایجان غربی	فارس	چهارمحال و بختیاری	کرمانشاه
آذربایجان شرقی	اردبیل	آذربایجان غربی	مازندران	آذربایجان غربی
گلستان	کردستان	کرمان	فارس	چهارمحال و بختیاری
خراسان شمالی	آذربایجان شرقی	خراسان شمالی	گیلان	ایلام
آذربایجان غربی	قزوین	چهارمحال و بختیاری	سیستان و بلوچستان	سیستان و بلوچستان
کهگیلویه و بویراحمد	کرمان	زنجان	مرکزی	
کردستان	خراسان رضوی	کهگیلویه و بویراحمد	هرمزگان	
ایلام	کهگیلویه و بویراحمد	ایلام	ایلام	
زنجان	ایلام	خراسان جنوبی	کرمان	
مرکزی	خراسان شمالی	هرمزگان	کهگیلویه و بویراحمد	
خراسان جنوبی			خراسان	
			آذربایجان غربی	

≠ موازنه مهاجرت بین-استانی

بررسی موازنه مهاجرت بین استانی نشان می‌دهد که بیشتر استان‌های کشور مهاجرفرست می‌باشند و تقریباً استان‌های مهاجرپذیر و مهاجرفرست از الگوی یکسانی در چند دهه اخیر تبعیت کرده‌اند (جدول ۱). در دهه اخیر استان‌های تهران، البرز، اصفهان و یزد همواره بیشترین خالص مهاجرتی مثبت را داشته‌اند. در مقابل، استان‌های خوزستان، لرستان، کرمانشاه و سیستان و بلوچستان بیشترین خالص منفی مهاجرت را داشته‌اند.

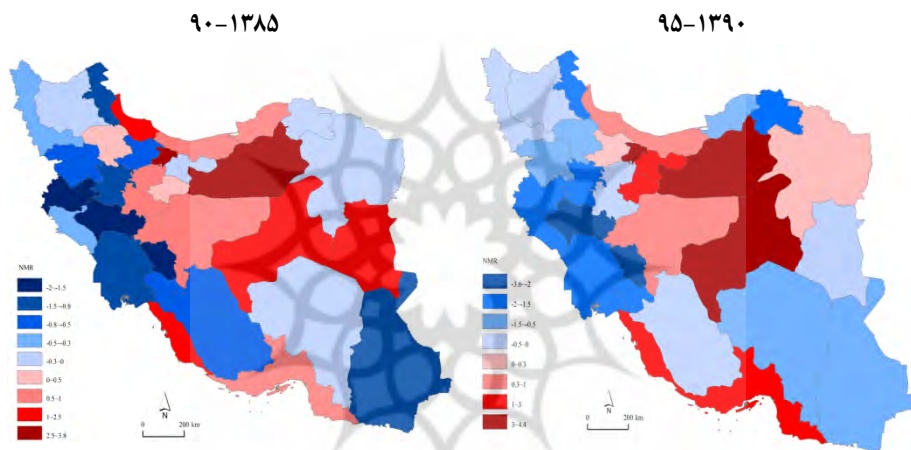
میزان خالص مهاجرت در استان‌های ایران، الگوی فضایی خوشه‌ای را به تصویر می‌کشد. همان‌طور که در شکل ۱ مشاهده می‌شود غرب و جنوب شرقی کشور بیشترین میزان خالص منفی (مهاجرفرستی) و استان‌های مرکزی کشور، بیشترین میزان خالص مثبت مهاجرت (مهاجرپذیری) را تجربه می‌کنند. بر این اساس، دامنه میزان خالص مهاجرت از ۲/۱- درصد در استان لرستان تا ۳/۹+ درصد در استان البرز در دوره ۹۰-۱۳۸۵ و از ۳/۶- درصد در استان لرستان تا ۴/۳+ درصد در استان سمنان در دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ در نوسان بوده است. از این رو، استان‌های سمنان، البرز، یزد، قم، تهران، بوشهر، هرمزگان، گیلان، اصفهان، مازندران، قزوین و خراسان رضوی، به ترتیب، بیشترین میزان خالص مثبت مهاجرت را در دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ داشته‌اند. در مقابل، استان‌های لرستان، چهارمحال و بختیاری، ایلام، همدان، خراسان شمالی، کرمانشاه، خوزستان، کهگیلویه و بویراحمد و اردبیل، بیشترین میزان خالص منفی مهاجرت را داشته‌اند. به بیان دیگر، در این استان‌ها برآیند جریان مهاجرت داخلی در جهت کاهش جمعیت آن‌ها عمل کرده است.

استان تهران و استان‌های پیرامونش، با توجه به میزان خالص مهاجرت (NMR)، خالص سود/افزایش جمعیتی ناشی از مهاجرت را تجربه کرده‌اند، درحالی‌که استان‌های توسعه‌نیافته و کم‌تراکم در غرب و جنوب شرقی کشور، خالص زیان/کاهش جمعیتی ناشی از مهاجرت داشته‌اند. استان تهران، مهاجران را از اقصی نقاط کشور جذب می‌کند هرچند بیشترین جریان مهاجرتی به استان تهران از استان‌های همدان، لرستان، گیلان، مرکزی، البرز، اصفهان و آذربایجان شرقی است. برخی از این جریانات با مهاجرت گسترده به خارج از تهران، به‌ویژه به سمت استان همسایه، یعنی البرز، جبران می‌شود و در نتیجه منجر به سود متوسط مهاجرتی برای استان تهران شده است (۱/۲۵ درصد). در مقابل، استان البرز حجم زیادی از جریان مهاجرفرستی استان تهران را جذب می‌کند و در نتیجه یکی از بالاترین میزان‌های خالص مهاجرت را داراست (۳/۸ درصد)؛ به عبارت دیگر، جمعیت آن در طی پنج سال منتهی به ۱۳۹۵ به دلیل ورود مهاجران از استان‌های دیگر، تقریباً ۴ درصد رشد و افزایش داشته است. استان‌های تهران و البرز

بیشترین جریان مهاجرت خالص را در کشور دریافت می کنند و به ترتیب ۱۶۶,۰۰۰ و ۱۰۴,۰۰۰ نفر بین سال های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ در جریانات مهاجرتی به دست آورده اند. استان قم که در همسایگی و جنوب تهران قرار دارد، نیز افزایش خالص جمعیت ناشی از مهاجرت ۲۲,۰۰۰ نفری را در این دوره تجربه کرده است.

شکل ۴. میزان خالص مهاجرت بین استانی در ایران (٪)، ۱۳۹۰-۹۵ و ۱۳۸۵-۹۰، (٪)

Figure 4. Inter-provincial Net Migration Rate in Iran (%), 2006-2016
Source: Sadeghi et al. 2020.

استان های صنعتی نظیر سمنان و یزد نیز از سود خالص جمعیت ناشی از مهاجرت بهره مند شده اند. درحالی که نرخ خالص مهاجرت در هر دو استان مثبت بوده، حجم مطلق جریان مهاجرتی به این استان ها نسبتاً کم بوده است (سود خالص نزدیک به ۳۷,۰۰۰ برای استان یزد و بیش از ۳۰,۰۰۰ برای استان سمنان طی دوره ۱۳۹۰-۹۵). بیشترین جریان مهاجرتی به یزد از استان های هم جوار نظیر؛ فارس، کرمان، اصفهان، تهران، خوزستان و سیستان و بلوچستان نشأت گرفته است. اکثر مهاجران به استان سمنان نیز از استان های هم جوار آن یعنی تهران، خراسان رضوی، گلستان و مازندران می باشند. درنهایت، استان های ساحلی حاشیه دریای خزر و خلیج فارس نیز افزایش خالص جمعیتی ناشی از مهاجرت را تجربه می کنند. استان های

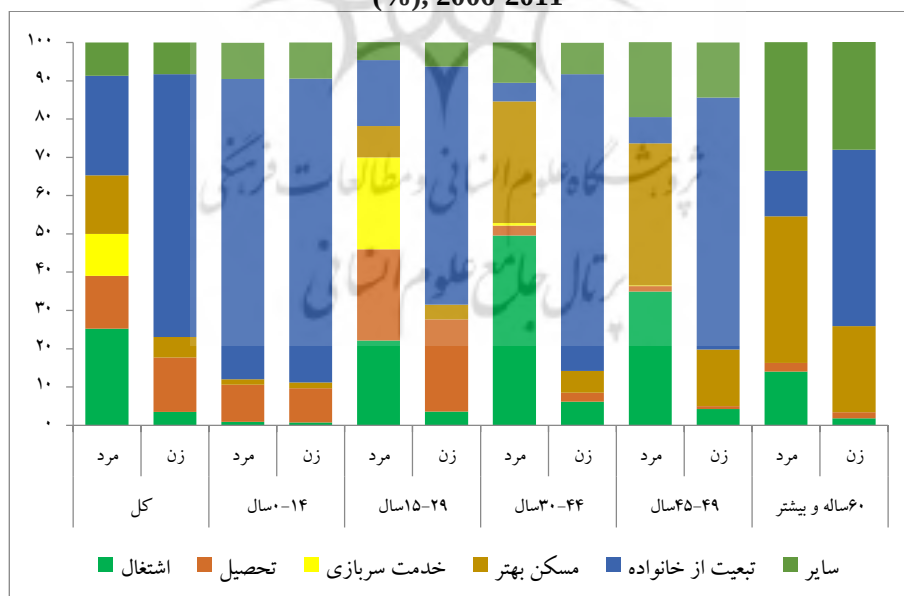
ساحلی در شمال جذابیت خود را مدیون آب و هوا و طبیعت سرسبز شان هستند، در حالی که در جنوب، استان‌های صنعتی بوشهر و هرمزگان، میزبان بنادر بزرگ، شرکت‌های گاز و نفت و زیرساخت‌های مربوط به انرژی هستند. در مقابل، استان‌های شمال غربی و جنوب شرقی کشور با کاهش خالص جمعیتی ناشی از مهاجرت روبرو هستند، به ویژه استان لرستان که در دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ حدود ۳/۶ درصد (یا به عبارتی حدود ۶۴,۰۰۰ نفر) از جمعیت خود را به دلیل مهاجرت از دست داده است. استان‌های با خالص منفی مهاجرت، عمدتاً ترکیب جمعیتی روستایی دارند و سطوح بالایی بیکاری را تجربه می‌کنند.

دلایل و عوامل تعیین کننده مهاجرت های داخلی در کشور

در سرشماری ۱۳۹۰ دلایل مهاجرت به صورت گزینه‌های از پیش تعیین شده ارائه و از افرادی که تغییر محل سکونت داشته‌اند، سؤال شده است که نتایج آن به تفکیک سن و جنسیت در شکل ۵ ارائه شده است.

شکل ۵. دلایل عمده مهاجرت داخلی بر حسب سن و جنسیت (%). ۹۰-۱۳۸۵

**Figure 5. The Main Reasons of Internal Migration by Age and Gender
(%), 2006-2011**

دلایل مهاجرت بر اساس سن و جنسیت متفاوت است. برای سنین زیر ۱۵ سال، وابستگی و تبعیت از خانواده دلیل عمده مهاجرت می‌باشد. تحصیل، به‌ویژه برای زنان، یکی از مهم‌ترین دلایل مهاجرت و جابه‌جایی‌ها برای سنین ۱۵ تا ۲۹ سال می‌باشد. همچنین، همان‌طور که انتظار می‌رود اشتغال دلیل عمده مهاجرت‌های داخلی برای مردان در سنین ۳۰-۴۴ سال است. دسترسی به مسکن و تسهیلات مناسب نیز به‌عنوان یکی از دلایل مهاجرت در سنین سالمندی بیشتر مشاهده می‌شود.

بررسی شدت مهاجرت‌های بین استانی برحسب دلائل مختلف مهاجرت برای مردان و زنانی که در دوره ۹۰-۱۳۸۵ مهاجرت داشته‌اند نتایج ارزشمندی را نشان می‌دهد. بر این اساس، اوج شدت مهاجرت‌های بین استانی برای مردان به دلائل شغلی در دهه ۳۰ زندگی می‌باشد. تحصیل و خدمت سربازی مردان نیز بیشتر در سنین ۲۰ تا ۲۵ سالگی منجر به مهاجرت می‌شود. مهاجرت‌ها به دلیل تبعیت از خانواده نیز که در سنین کودکی زیاد می‌باشد با افزایش سن، به سرعت کاهش یافته است. در مقابل، برای زنان، شدت مهاجرت به دلایل شغلی پایین است و تحصیل در محدوده سنی ۲۰ تا ۲۵ سال نقش مهمی در مهاجرت‌های داخلی زنان دارد. با این حال، شدت مهاجرت به دلایل خانوادگی برای زنان بالاست و اوج آن در محدوده سنی ۲۵ تا ۳۵ سال می‌باشد. از این‌رو، مردان و زنان در فرایند مهاجرت به یک اندازه سهم نداشته و انگیزه‌های آنان نیز متفاوت است. مردان عمدتاً با انگیزه‌های اقتصادی دست به مهاجرت می‌زنند، اما زنان بیشتر به دلایل اجتماعی و فرهنگی و تبعیت از خانواده مهاجرت می‌کنند. مهاجرت زنان می‌تواند یک راه‌حل برای فرار از محدودیت‌ها و کمبودهای تحمیل‌شده ساختاری و خانوادگی و نیز فرار از کنترل اجتماعی و تبعیض جنسیتی و همچنین پیش‌داوری‌های موجود در جوامع مبدأ باشد و نیز امکان اشتغال در کارهایی که به‌طور اجتماعی در جامعه مبدأ محدودیت داشته را فراهم کند (Ortiz, 1996; Parrado & Flippen, 2005; Sadeghi & Valadvand, 2016).

رویکرد دیگری که در بررسی دلایل و عوامل تعیین‌کننده مهاجرت مورد توجه است، تحلیل‌های آماری مهاجرت در ارتباط با مشخصه‌های فردی و ساختاری-محیطی می‌باشد.

در این چهارچوب، روابط بین مهاجرت و مشخصه‌های فردی (نظیر سن و جنسیت) پیش‌تر موردبررسی قرار گرفت. بر این اساس، مهاجرت پدیده‌ای صرفاً فردی و ساده نیست که در آن یک شخص تصمیم بگیرد به دنبال فرصت زندگی بهتر، محل زندگی خود را تغییر دهد. به بیان دیگر، مهاجران نمونه تصادفی از جمعیت نیستند و فرایند مهاجرت بسیار گزینشی است. مهاجرت فرایندی گزینشی است، یعنی، همه مردم مهاجرت نمی‌کنند، تنها بخش خاصی از مردم دست به این اقدام می‌زنند. ویژگی‌های فردی مهاجران متفاوت از ویژگی‌های افرادی است که اقدام به مهاجرت نمی‌کنند.

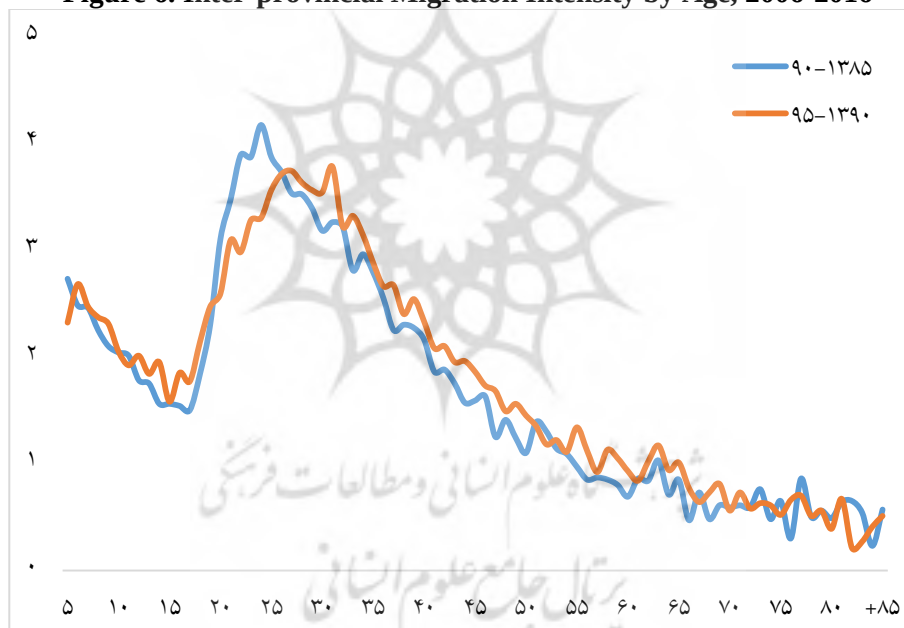
مهاجرت به شدت با مسیر و مراحل زندگی افراد مرتبط است. به عبارتی، مهاجرت یک فرایند کاملاً سن‌گزین (سن-محور) است به‌طوری‌که شدت مهاجرت در اوایل بزرگسالی به اوج خود می‌رسد و در سنین بالاتر کاهش می‌یابد، البته آن با یک افزایش کوچک احتمالی در آغاز بازنشستگی و یک شیب رو به بالا در سنین سالمندی همراه است. افزایش تمایل به مهاجرت در برخی دوره‌های چرخه زندگی در فرایند گزینشی بودن مهاجرت اثرگذار است (Rogers et al., 2010). به عنوان مثال، افرادی که وارد بازار کار شده و یا ازدواج می‌کنند تمایل بیشتری به ترک خانه والدینشان و موطن خود دارند. درعین حال هر یک از این رویدادها در سنین و بازه زمانی نسبتاً مشخصی رخ می‌دهند و این موضوع در شکل‌دهی منحنی سنی مهاجرت که نشان‌دهنده گزینش سنی مهاجرت‌هاست اهمیت دارد.

بر اساس داده‌های سطح فردی سرشماری‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ به محاسبه شدت مهاجرت برحسب سن در مهاجرت‌های بین‌استانی پرداختیم. همان‌طور که در شکل ۶ مشخص است شدت مهاجرت در اوج در دامنه سنی ۲۰ تا ۳۵ سال می‌باشد، یعنی در سنین جوانی اتفاق می‌افتد. البته در دوره ۹۵-۱۳۹۰ در مقایسه با دوره ۹۰-۱۳۸۵ آن به سنین بالاتر انتقال یافته و دامنه و گستره آن نیز افزایش یافته است. سن در اوج مهاجرت که در واقع سنی است که در آن شدت مهاجرت به اوج خود می‌رسد، در دوره زمانی ۹۰-۱۳۸۵، ۲۴ سالگی بوده است، اما در دوره ۹۵-۱۳۹۰ سن در اوج مهاجرت، ۳۱ سالگی بوده است.

همچنین، میزان‌های مهاجرت در بین کودکان بالاست که اوجی را در اولین سال‌های زندگی نشان می‌دهد و بعدازآن به پایین‌ترین نقطه در سال‌های نوجوانی می‌رسد. جای تعجب نیست که کودکان با جوان‌ترین پدر و مادرها، بیش از بچه‌های بزرگ‌تر مهاجرت و جابه‌جایی دارند. بعدازآن در دهه ۲۰ و ۳۰ زندگی مهاجرت‌ها به اوج خود می‌رسد و سپس به‌طور منظم کاهش می‌یابد به جزء در سن بازنشستگی که یک قوس خفیف یا یک شیب رو به بالا مشاهده می‌شود؛ بنابراین، مهاجرت در سنین جوانی و گذار به بزرگسالی بیشتر از سایر سنین اتفاق می‌افتد و جوانان بزرگ‌سال بیشترین احتمال مهاجرت را دارند.

شکل ۶. شدت مهاجرت‌های بین-استانی برحسب سن، ۹۰-۱۳۸۵ و ۹۵-۱۳۹۰

Figure 6. Inter-provincial Migration Intensity by Age, 2006-2016

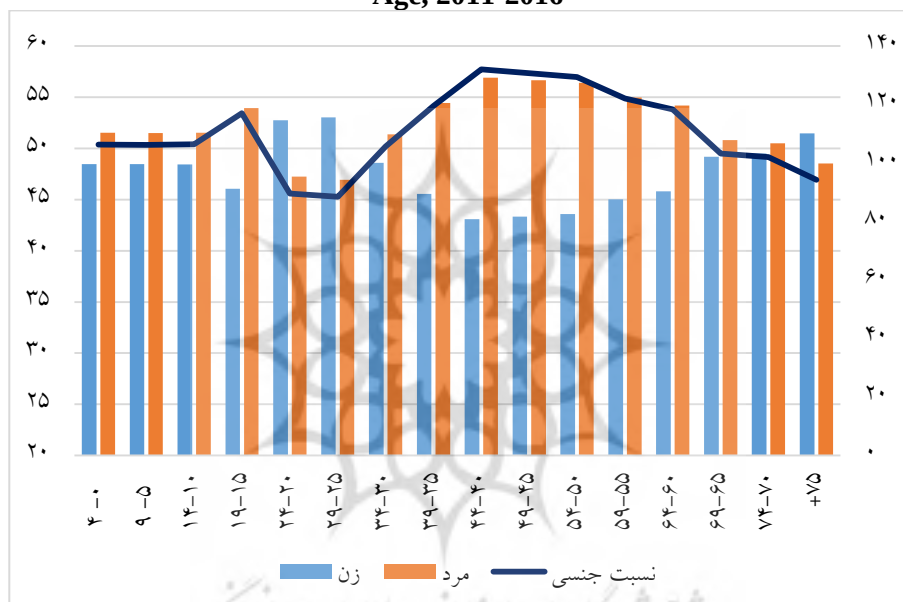

علاوه بر سن، مهاجرت، همانند هر فرایند اجتماعی دیگر، یک فرایند جنسیتی است. انگیزه‌ها، محدودیت‌ها و فرصت‌های مهاجرت برای مردان و زنان متفاوت است. امروزه، زنان حضور و مشارکت کمی (افزایش حضور) و کیفی (نقش فعال و مستقل نه صرفاً تبعی) زیادی در فرایند مهاجرت دارند تا جایی که اخیراً موضوع «زنانه شدن مهاجرت» در

ادبیات مهاجرتی مطرح‌شده است (Miller, 2003 Castles &). در گذشته در بیشتر مهاجرت‌های نیروی کار و بسیاری از جریانات پناهندگی مردان تسلط و غلبه (عددی) داشتند و زنان اغلب در چارچوب الحاق خانواده به آن‌ها می‌پیوستند؛ اما امروزه، زنان، به‌طور مستقل نقل‌مکان می‌کنند، به‌جای آن‌که فقط دنباله‌رو شوهر خود باشند.

شکل ۷. نسبت‌ها و ترکیب جنسی مهاجران داخلی برحسب سن، ۱۳۹۰-۹۵

Figure 7. Sex Ratios and Gender Composition of Internal Migrants by Age, 2011-2016

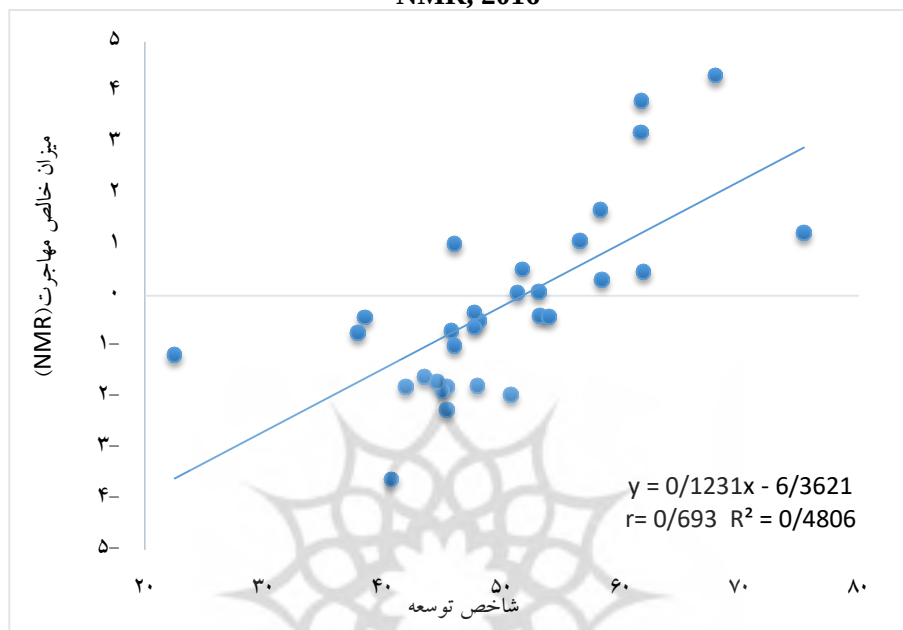
بر اساس نتایج بررسی داده‌های سرشماری در کشور، میزان مهاجرت زنان در کشور تقریباً به اندازه مردان شده است، امری که افزایش برابری میان آنان را در فرایند مهاجرت نشان می‌دهد. سهم زنان در جریانات مهاجرت‌های داخلی از ۴۷ به ۴۹ درصد در دهه اخیر افزایش و در مقابل، سهم مردان از ۵۳ درصد در دوره ۹۰-۱۳۸۵ به ۵۱ درصد در دوره ۱۳۹۰-۹۵ کاهش یافته است. حضور زنان در مهاجرت‌های با فواصل نزدیک نظیر مهاجرت‌های درون استانی و درون شهرستانی پررنگ‌تر از مردان است. بررسی شدت مهاجرت برحسب سن برای مردان و زنان در یک دهه اخیر نشان می‌دهد که بیشترین

مهاجرت‌های بین‌استانی، هم برای مردان و هم برای زنان، در سنین جوانی اتفاق می‌افتد. بااین‌حال، شدت مهاجرت‌ها در سنین جوانی در دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ برای زنان بیشتر از مردان شده است. علاوه بر این، نقطه اوج مهاجرت در دوره زمانی ۹۰-۱۳۸۵ در سن ۲۴ سالگی برای مردان و زنان بوده است، اما در دوره اخیر (۹۵-۱۳۹۰) به ۲۶ سالگی برای زنان و ۳۱ سالگی برای مردان افزایش یافته است. نسبت جنسی مهاجران داخلی در دوره ۹۵-۱۳۹۰، برابر با ۱۰۵٫۷ بوده است، درواقع به ازای هر ۱۰۰ زن ۱۰۶ مرد مهاجرت و جابه‌جایی داشته است. تسلط مردان بر جریانات مهاجرتی در محدوده سنی ۳۵ تا ۶۴ سالگی پررنگ‌تر است. بااین‌حال، در سنین ۲۰ تا ۳۰ سال زنان بیشتر از مردان در جریانات مهاجرتی حضور دارند و در این بازه سنی، حدود ۵۳ درصد مهاجران داخلی را زنان تشکیل می‌دهند (شکل ۷). بااین‌حال، هرچند مهاجرت پدیده‌ای جنس‌گزین است، اما جنس‌گزین بودن آن بسیار کمتر از سن‌گزین بودن است.

باتوجه به این‌که مهاجرت پاسخی به عوامل و شرایط ساختاری-محیطی است، توسعه نابرابر منطقه‌ای در گسترش آن نقش قابل‌توجهی دارد. از مشخصات بارز توسعه در ایران وجود نابرابری‌های منطقه‌ای است که سبب رشد ناهمگون و نامتعادل میان مناطق و نواحی مختلف کشور شده است. این وضعیت، توسعه اقتصادی-اجتماعی نابرابر فضایی را در پی داشته است. نابرابری فضایی به شرایطی اطلاق می‌شود که در آن واحدهای فضایی یا جغرافیایی گوناگون در زمینه برخی متغیرها، در سطوح متفاوتی قرار دارند. تغییرات مهاجرت‌های بین منطقه‌ای به‌طور نزدیکی مرتبط با توسعه و رشد اقتصادی منطقه است، این‌گونه مهاجرت‌ها واکنشی در برابر تغییر فعالیت‌ها و ویژگی‌های اقتصاد منطقه‌ای است. این نابرابری‌ها که به دلایل متعددی ایجاد می‌شوند، رشد ناهمگون و نامتعادل میان نواحی و مناطق را به دنبال دارند. عدم تعادل توسعه‌ای به تحركات ناموزون جمعیت و جریانات مهاجرتی منجر می‌شود.

شکل ۸. رابطه نمره شاخص توسعه با میزان خالص مهاجرت در سطح استان‌های کشور، ۱۳۹۵

Figure 8. The Relationship of Development Index and Inter-provincial NMR, 2016

بررسی رابطه شاخص توسعه با میزان خالص مهاجرت در استان‌های کشور بیانگر یک رابطه مثبت قوی بین دو متغیر است. همان‌طور که در شکل ۸ مشاهده می‌شود مقدار منفی میزان خالص مهاجرت در استان‌هایی با سطح پایین توسعه اقتصادی-اجتماعی، به‌ویژه در استان‌های لرستان، چهارمحال و بختیاری، کرمانشاه، خوزستان و ایلام در غرب کشور و در استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی یافت می‌شوند. این موضوع به‌خوبی روشن می‌کند که چرا مناطق توسعه‌نیافته کشور در جریان مهاجرتی، جمعیتشان کاهش می‌یابد. از

۱. شاخص میزان توسعه‌یافتگی استان‌ها توسط نویسنده مقاله برای ۳۱ استان کشور در سال ۱۳۹۵ با استفاده از روش تحلیل مولفه‌های اصلی (PCA) بر مبنای ده شاخص (نسبت شهرنشینی، میزان باسوادی، دستیابی به تحصیلات دانشگاهی، امیدزندگی در بدو تولد، شاخص خدمات مراقبت‌های بهداشتی، شاخص امکانات رفاهی، شاخص ICT، نسبت کاربران اینترنت، سهم از تولید ناخالص داخلی و نسبت نامزدهای زن در انتخابات شورای شهری و محلی) محاسبه شد.

سوی دیگر، مقدار مثبت میزان خالص مهاجرت برای استان‌هایی با سطح بالای توسعه اقتصادی - اقتصادی، به‌ویژه در یزد، البرز، بوشهر، سمنان، قم و تهران ثبت شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

با همگرایی نسبی در میزان‌های باروری و مرگ‌ومیر بین مناطق مختلف کشور، مهاجرت عامل اصلی تغییر در الگوهای سکونتی در کشور شده است. نتایج بررسی نشان داد که تغییر الگوی مهاجرت روستا-شهری به مهاجرت بین‌شهری، افزایش مهاجرت‌های بین شهرستانی و بین استانی، افزایش سهم و مشارکت زنان در جریانات مهاجرتی، افزایش جریان مهاجرت‌فرستی از مناطق شرقی و غربی کشور به سمت مرکز، از ابعاد و الگوهای اخیر جریان مهاجرت داخلی در ایران است.

همچنین، سه ویژگی غالب مهاجران داخلی در گذشته و در الگوی مهاجرت‌های روستا به شهر، مهاجرت در سنین جوان‌تر، مهاجرت مردان و افراد با تحصیلات پایین بوده است؛ اما وضعیت فعلی در مهاجرت داخلی متفاوت از گذشته شده است؛ در این شرایط مهاجرت دیگر بیشتر از مناطق روستایی نیست، بلکه از شهرهای دیگر صورت می‌گیرد (مهاجرت شهر به شهر). از این رو، با شهرنشینی شدن جمعیت ایران، گذار خالص جمعیت از مناطق روستایی به شهرها کاهش یافته است، در مقابل، مهاجرت‌های بین‌شهری افزایش یافته است. پیامدهای آن شامل هزینه‌های بالای مسکن، همراه با ازدحام ترافیک و مسائل محیط زیستی مانند آلودگی هوا در کلان‌شهرها و مناطق با تراکم بالای جمعیتی است. از این رو، حجم زیادی از جابه‌جایی به مناطق شهری، اکثریت جمعیت ۸۵ میلیون نفری ایران در حال حاضر در شهرهای بزرگ زندگی می‌کنند، در حالی که سکونتگاه‌ها و روستاهای کوچک از جمعیت کمتری برخوردار شده‌اند. به دلیل افزایش دسترسی به خدمات در شهرها و به دنبال سیاست‌های تمرکزگرایی طی دهه‌های گذشته در شهرها، افرادی که در شهرهای کوچک و به‌ویژه در مناطق روستایی زندگی می‌کنند از امتیازات کمتری برخوردارند و در دسترسی به خدمات اجتماعی و توسعه‌ای با مشکل روبرو هستند. در سطح فضایی، تهران و استان‌های اطراف، با سود (افزایش) خالص جمعیت ناشی

از مهاجرت روبرو هستند، درحالی‌که استان‌های واقع در غرب و جنوب شرقی ایران، با سطح پایین توسعه، زیان خالص (کاهش) جمعیت ناشی از مهاجرت را تجربه می‌کنند. همچنین جریان مهاجرتی قابل توجهی از تهران به سمت استان همسایه‌اش (البرز) وجود دارد که البته این، نشانگر روند حومه‌نشینی و پیرامونی‌شدن مفرط پایتخت است.

همچنین، بر اساس نتایج مطالعه شدت مهاجرت در اواسط دهه بیست زندگی به اوج خود می‌رسد و پس از آن شروع به کاهش می‌نماید. الگوهای سن مهاجرت مردان بیشتر توسط متغیرهای مربوط به اشتغال شکل می‌گیرد، درحالی‌که مهاجرت زنان عمدتاً به دلایل مربوط به خانواده و تحصیلات رخ می‌دهد. مهاجرت داخلی به دلیل ماهیت گزینشی خود منجر به تغییرات ساختار سنی و جنسی جمعیت‌های مبدأ و مقصد می‌شود. سالخوردگی جمعیت و زنانه شدن جمعیت روستایی و مناطق توسعه‌نیافته کشور، نتیجه مهاجرت‌فرستی بیشتر مردان جوان از مناطق روستایی و توسعه‌نیافته کشور است. همچنین، مهاجرت مردان جوان منجر به مضيقه ازدواج برای دختران در مناطق روستایی شده است. از سوی دیگر، به دلیل مهاجرت قابل توجه مردانی که به دنبال کار هستند، اکنون شهرهای مقصد نیز با افزایش بیکاری روبرو شده‌اند. گسترش اشتغال غیررسمی در مناطق شهری و همچنین افزایش شکاف درآمد سرانه بین استان‌ها از دیگر پیامدهای مهم اقتصادی مهاجرت داخلی است. ادامه روند مهاجرت از مناطق کمتر توسعه‌یافته به مناطق توسعه‌یافته‌تر، نابرابری‌های منطقه‌ای را تشدید می‌کند. در نتیجه، مناطق مرفه همچنان ثروتمندتر می‌شوند درحالی‌که مناطق محروم فقیرتر می‌شوند. این چرخه نه تنها زندگی مردم در مناطق با سطح توسعه پایین را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بلکه در جهت تشویق مهاجرت بیشتر در داخل کشور نیز تأثیر دارد. با تغییر الگوهای مهاجرت، جریان مهاجرت پیچیده‌تر و کمتر قابل پیش‌بینی شده است. هرچند که پیش‌بینی مهاجرت دشوار باشد اما نتایج نشان می‌دهد که الگوهای فضایی فعلی که مشخصه بارز آن نابرابری‌های منطقه‌ای است، احتمالاً در آینده نیز تداوم خواهد داشت. همچنین، با توجه به ساختار سنی جوان و میان‌سال، بیکاری بالای جوانان، افزایش سطح تحصیلات و کمبود فرصت‌های شغلی در بیشتر استان‌ها و شهرستان‌های کشور،

می‌توان انتظار داشت که روند مهاجرت‌های داخلی، به‌ویژه مهاجرت‌های بین‌استانی، در سال‌های آینده افزایش یابد.

تشکر و سپاسگزاری

نسخه اولیه این مقاله در نخستین همایش ملی وضعیت اجتماعی ایران که توسط دانشگاه علامه طباطبائی و با حمایت سازمان امور اجتماعی وزارت کشور در اسفندماه سال ۱۴۰۱ برگزار شد ارائه گردید. نویسندگان از مجریان و حامیان این همایش که فرصت ارائه و سپس اصلاح و تکمیل شدن آن را به شکل حاضر دادند سپاسگزاری می‌نمایند.

تعارض منافع

در این مقاله تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Rasoul Sadeghi

<https://orcid.org/0000-0002-7024-2924>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

References

- Bell, M., Bernard, A., Charles-Edwards, E., Zhu, Y. (2020). *Internal Migration in the Countries of Asia: A Cross-national Comparison*, Springer, Cham.
- Castles, S., and Miller, M. (2003). *The Age of Migration* (3rd edition), London: MacMillan.
- Cheng, M., Duan, C. (2021). The Changing Trends of Internal Migration and Urbanization in China: New Evidence from the Seventh National Population Census. *China Population and Development Studies* 5, 275–295. <https://doi.org/10.1007/s42379-021-00093-7>
- Irandoost, K., Bochari, M.H, Tavalale, R. (2013). Analysis of the Changing Pattern of Internal Migration in the Country with a Focus on Urban Migration, *Urban Studies Journal* 2(6):105-118. [In Persian].
- Khajehzadeh, F., Abbasi Shavazi, M. J., Sadeghi, R. (2023). The Impact of Environmental Factors on Internal Migration in Iran with a Focus on Drought, *Journal of Environmental Studies* 49 (2): 141- 160. [In Persian].
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47–57.
- Lichter, D. T., Gordon, F. Jong, D. (1990). The United States. Pp. 391-417 in Charles B. Nam, William J. Serow, and David F. Sly (eds.), *International Handbook on Internal Migration*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Lucas, D., and Meyer, P. (2002) *Beginning Population Studies. Translated into Farsi* by H. Mahmoudian, Tehran University Press. [In Persian].
- Massey, D. S. (1990). Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. *Population Index*, 56(1), 3–26.
- Massey, D. S., J. Arago, G. Hugo, K. Kouaouci, A. Pellegrino, J. E. Taylor (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal, *Population and Development Review* 19: 431-466.
- Organization of Planning and Budget (2018). *Sixth Development Plan of the Islamic Republic of Iran 2017-2021*, Tehran: Organization of Planning and Budget, Center for Economic and Social Documents. [In Persian].
- Ortiz, V. (1996). Migration and Marriage among Puerto Rican Women. *International Migration Review* 30 (2), 460-484.
- Pardede, E. L., McCann, P., Venhorst, V. A. (2020). Internal Migration in Indonesia: New Insights from Longitudinal Data. *Asian Population Studies*, 16(3), 287–309. <https://doi.org/10.1080/17441730.2020.1774139>
- Parnwell, M. (1993). *Population Movements and the Third World*. Routledge Press.
- Parrado E. A. & Flippen, C. A. (2005). Migration and Gender among

- Mexican Women. *American Sociological Review*, 70 (4), 606-632.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raei, H, Moayedifar, R., Emadzadeh, M. (2015). The Socio-Economical Factors Effective on Interprovincial Migration in Iran (Based on Extended Gravity model in 1996-2006), *Geography and Development* 13(40): 157-174. [In Persian].
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 48, 167-227.
- Rodríguez, J. & Rwe, D. (2018). How is Internal Migration Reshaping Metropolitan Populations in Latin America? A New Method and New Evidence. *Population Studies* 72 (2). <https://doi.org/10.1080/00324728.2017.1416155>
- Rogers A., Little, J.S. Raymer, J. (2010). *The Indirect Estimation of Migration: Methods for Dealing with Irregular, Inadequate, and Missing Data*. Dordrecht: Springer.
- Sadeghi, R. & Valadvand, L. (2016). Gender and Migration: Analysis of Gender Differentials in Internal Migration in Iran, *Journal of Contemporary Sociology Research*, 4 (7): 55-78. [In Persian].
- Sadeghi, R. (2013). Age Structure Transitions and Emerging Demographic Window in Iran: Economic Outcomes and Policy Implications, *Journal of Women's Strategic Studies*, 55, Pp. 95-150. [In Persian].
- Sadeghi, R., Abbasi-Shavazi M. J., Shahbazin S. (2020). Internal Migration in Iran, Chapter 15, Pp.295-317. in M. Bell, A. Bernard, E. Charles-Edwards, Y. Zhu (eds.), *Internal Migration in the Countries of Asia*, Springer International Publishing.
- Sert, D.S., Erenler, T.C. (2020). Theories of Migration: Reasons for Mobility. In: Leal Filho, W., Azul, A., Brandli, L., Lange Salvia, A., Özuyar, P., Wall, T. (eds) *No Poverty. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-69625-6_8-1
- Shahbazin, S., Askari-Nodoushan, A., Abbasi-Shavazi, M. J. (2018). The Impact of Internal Migration on the Population Redistribution in Iran: The Period of 1991-2016, *Journal of Population Association of Iran* 13(25): 33-66. [In Persian].
- Shahbazin, S., R. Sadeghi, M. Rezaei (2021). Internal Migration Research in Iran: A Scoping Review, *Journal of Population Association of Iran* 16(31): 343-373. [In Persian].
- Shen, J. (2020). Internal Migration in China. In: Bell, M., Bernard, A., Charles-Edwards, E., Zhu, Y. (eds) *Internal Migration in the Countries of Asia*. Springer, Cham.
- Stark, O. (1978). *Economic-demographic Interactions in Agricultural*

- Development: The Case of Rural-to-urban Migration*. Rome: FAO.
- Statistical Center of Iran (2011). *Results of the 2011 National Population and Housing Census*. Tehran: Statistical Center of Iran. [In Persian].
- Statistical Center of Iran (2016). *Results of the 2016 National Population and Housing Census*. Tehran: Statistical Center of Iran. [In Persian].
- Todaro, M. P. (1969). A Model of labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, 59(1), 138–148.
- Xia H, Qingchun L, Baptista EA (2022) Spatial Heterogeneity of Internal Migration in China: The Role of Economic, Social and Environmental Characteristics. *PLoS ONE* 17(11): e0276992. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0276992>
- Zelinsky, Z. (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*, 61(2), 219–249.

استناد به این مقاله: صادقی، رسول. (۱۴۰۳). الگوها و تعیین کننده‌های مهاجرت داخلی در ایران، فصلنامه علوم اجتماعی، ۳۱(۱۰۴)، ۷۳-۱۰۷. DOI: 10.22054/qjss.2024.80798.2802

Social sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License...

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی